

FRANK WEDEKIND'in ETKİLENDİĞİ FİKİRLER ve OYUNLARINDAKİ PSİKOLOJİK YAPI

Coşkun SAN (*)

I. Giriş

20. Yüzyılın renkli kişiliğe sahip Alman Tiyatro yazarı Frank WEDEKIND, yurdumuzda pek tanınmamaktadır. WEDEKIND'in doktor olan babası, birara Türkiye'de bulunmuş, Almanya'ya dönüşünde ayaklanmalara katılmış ve sol eğilimli gazete muhabiri olarak Alman Parlamento toplantılarını izlemiş, halk hareketlerinin başarısızlığa uğraması sonucunda San Fransisko'ya göç etmişti (1). Macar asıllı Emilie KAMMERER ile tanışan baba WEDEKIND, onunla 1862 yılında evlendi ve Almanya'ya dönerek Hannover'e yerleşti. Burada, 24 Haziran 1864 de Frank WEDEKIND dünyaya geldi. Fakat politik nedenler yüzünden WEDEKIND ailesi İsviçre'ye geçmek zorunda kaldı ve burada satın alınan bir konakta, feodal bir bey hayatı sürdürüldü.

İşte Frank WEDEKIND böyle bir ortamda büyüdü ve öğrenimine başladı; tembel bir öğrenci idi ve arkadaşları ile hayâl kurup, düşünmeyi, diğer şeylere tercih ediyordu (2).

Bundan sonra WEDEKIND, çeşitli kâhplara girerek, önce Hukuk tahsil etti. Sonra gazeteci, reklâm şefi, sirk sekreteri, bohem, aktör olarak maceralı hayatını devam ettirdi (3). 1888 de babasının ölümü üzerine, hatırı sayılır bir servete kavuşarak, Münih'e yerleşti ve yazarlığa başladı. Hayatının en verimli devresini yaşadığı bu şehirde, 1918 yılında öldü.

(*) Hacettepe Üniversitesinde Sosyoloji asistanı.

(1) FRICKE, Gerhard; Geschichte der deutschen Dichtung, 3. Baskı, Hans F. Menck Verlag, Frankfurt/M. 1954. s.351

ERMATINGER, Emil; Deutsche Dichter, 1700-1900, 2. Cilt, Athenaeum Verlag, 1949 Bonn, s.560.

(2) ERMATINGER, a.g.e., s.560

(3) FRICKE, a.g.e., s.351

Başlıca eserleri şunlardır: “İlk Uyanış” (1891); “Toprak Cini” (1895); “Aşk İksiri” (1899); “Marquis von Keith” (1901); “Kral Nikola” (1902); “Pandoranın Kutusu” (1904) (4).

Tiyatro oyunlarının dışında, birçok hikâye ve şiir de yazmıştır.

II. Kişiliğin ve Etkilendiği Fikirler:

WEDEKIND zıd şekillerde yorumlandığı için, önceleri meçhulde kalmış ve bunun sonucunda da çok incelenmiş ender Alman yazarlarından biridir. Hiç şüphe yok ki, LESSING’ten Hugo von HOFMANN-STAHLL’a kadar bir çok deha, tiyatrodaki lirik, filozofik devrimler yaratmıştır. Bunların dışında kalan bir takım başka yazarlar ise, daha alçak gönüllü davranarak, hayat mücadelesi içindeki insanları bulmuş çıkarmış ve ölümsüzleştirmişlerdir. İşte WEDEKIND, bu sonunculardandır (5).

WEDEKIND, tabiat ve ahlâk, akıl ve cinsel haz gibi ayrımlardan nefret etmiş ve bütün teşkil eden, parçalanmamış, hür, tabii bir yaşayışın özlemine duymuştur. Bu özlem, hür ve güçlü tabiata, burjuvazi tarafından yöneltilen küçümsemelere, istihzalara, red etmelere karşı tutuşan, müthiş bir kin halinde kendini göstermiştir (6).

WEDEKIND’in kişiliği üzerinde, çeşitli fikirler ve kişiler etkin olmuştur. Bunları kısaca şu şekilde sıralamak mümkündür:

1- STRINDBERG

WEDEKIND üzerinde STRINDBERG’in doğrudan doğruya etkisi o kadar fazladır ki bir çok yerlerde WEDEKIND, “Alman Strindbergi” olarak takdim olunur (7). WEDEKIND’in problemleri, İsveçlinin meselelerine çok benzemekle beraber, olayları ele alış tarzı, fikirleri sıralayışı açısından, stili daha keskin hatlar ihtiva eder (8). Ayrıca STRINDBERG uygarlığa ve eskimiş görüşlere daha hırsla ve rastgele

(4) ERMATINGER, a.g.e., s.562

FRICKE, a.g.e., s. 352

(5) GUNDOLF, Friedrich; Frank Wedekind, Prosa, Dramen, Verse, Langen/Müller, München 1954, s.7

(6) FRICKE, a.g.e., s.351

(7) GRENZMANN, Wilhelm; Deutsche Dichtung der Gegenwart, Hans F. Menck Verlag, 2. Baskı, Frankfurt/M. 1955, s.227

(8) TANER, Haldun; 1959/60 ders takrirleri (Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Tiyatro Enstitüsü)

hücum ederken, WEDEKIND bu hücumlarını, daha akılcıca ve inandırıcı bir yoldan yapmıştır (9). STRINDBERG'teki "Toplum-gelenek çatışması", yeni buluşlar sonucunda dinsel inançların zayıflaması, DARWIN teorisinin etkisiyle "cinslerin çatışması" ve "irsiyet" meseleleri (daha sonraları FREUD tesiri), burjuva geleneği ve bu arada (Baba piyesinde olduğu gibi) evlilik kurumu ile alay, WEDEKIND de de rastlanan motiflerdir. Ancak WEDEKIND daha keskin dilli bir hicivcidir (10).

2- SCHOPENHAUER

Gençliğinde, SCHOPENHAUER ve Eduard von HARTMANN'ın derin etkileri görülür. İnsanın en belli başlı dürtüsü, egoizmdir, Asil bir duygu sanılan acıma da, egoizmdir; çünkü insan bu yolla kendini kıvrandıran acıdan kurtulmak ister. Cinslere ve arkadaşlara duyulan sevgi de egoizmden doğar. İnsanları aşağı görme, Tanrıdan yakınma, dünyanın kötülüğünü meydana getiren sebepler olarak, bu kapkara tabloyu tamamlar. Bu durumdan kurtulabilmenin iki yolu vardır: İntihar veya sefahat... WEDEKIND'in eserlerinde, zevkten zevke doymakbilmeksizin koşmalara, cinsel haz düşkünlüğüne, esas motiflerden biri olarak her zaman rastlanır (11).

3- NIETZSCHE ve FREUD

Bu düşünürlerin etkileri, gözle görülür haldedir. WEDEKIND de onlar gibi hayatî (tabii) güçleri kabul eder ve vücutla verilen cinsel zevkin, tabiata uygun yeni bir hayat tarzının başlangıcı olduğuna ve bu duygunun hayatı frenliyen veya yitiren davranışları etkisiz hale getirdiğine inanır.

Bu, dar anlamda natüralizmin bir zaferidir. Materializm, tabii kuvvetlerin buyruk altına girmeyen varlığından emin, herşeyden önce, Tanrı tarafından insanlara gösterilen hedefleri, savsata hayaller saymaktadır.

Bu etkilerle WEDEKIND, son gerçeği tabiatın hayat kaynaklarında görür ve insanın biyolojik-hayatî istidadından doğan hayatı

(9) GUNDOLF, a.g.e., s.8

(10) TANER, a.g.e., s.

(11) ERMATINGER, a.g.e., s.561: "Früh schwand mein Seelensfriede, Ach, ich genoss so heiss. Und ward des Lebens müde, Ein jugendlicher Greiss". (Pek erken yokoldu, sükkünü ruhumun, Ah ilk ilk tadına vardığım. Yaşamaktan yorgun, Genç bir ihtiyar oldum.)

kavrayış tarzını ve ahlâk görüşünü savunur. Cinslerin hür olmasını ister ve eğitimde tabii olana yönünü şaşırtan veya frenliyen, ve moda illetinde de, tabii olanı değişik şekle sokan bir mahiyet bulur (12).

WEDEKIND yukarda sayılanlardan başka, anlatma tekniği bakımından Heinrich von KLEIST ve Georg BÜCHNER'in de etkisi altında kalmıştır (13). WEDEKIND 1900 sıralarında çıplak natüralizme ve impressiyonizme karşı idi; bununla beraber, içinde bulunduğu devir dolayısıyla natüralist ve impressiyonist akımların onu hiç etkilememiş olduğu, iddia edilemez (14).

Kamu oyu WEDEKIND'i, cinsel haz düşkünlüğü ile itham etmiş, "mukalevi aşk birleşmelerine" (evlilik kurumu) ve eskimiş düşüncelere karşı olması dolayısıyla onu sansasyon avcısı ve suçsuzluğunu savunmasını da, utanç verici bir küstahlık olarak görmüştür. WEDEKIND bütün hayatı boyunca bu yanlış anlaşılmanın acımını çekmiş, kişisel ilişkilerinde ukalâlık derecesine varan bir doğrulukla hareket etmiş, kendini mümkün olduğu kadar geri çekmiş ve bu davranış tarzı, onun tekrar yanlış bir etki uyandırmasına sebep olmuştur (15).

WEDEKIND, topluma bir ayna tutar ve iç-yüzünü kısım kısım resimler (tablolar) halinde gösterir. Toplumun farkında olmadan veya bilerek işlediği ahlâksızlıkları sahnede canlandırırken, bunu toplumu *övmek* için yapar; yoksa varlığında şüphe edilecek bir burjuvaziyi sergilemek amacı gütmaz. Çünkü WEDEKIND'in temsil ettiği fikirler, burjuvazinin problematik görüşlerine karşı olmayıp, eski değerler sisteminin çöküşünü haber veriyorlardı (16). WEDEKIND eserlerinde, burjuvazinin değerleri ve düzeni için gerçek bir "Bartholomaeus gecesi" hazırlamıştır (17).

Ashında moralist bir yazar olan (18) WEDEKIND, STRINDBERG'in etkisi ile cinsel problemlere önem verir ve açığa vurulmadığı takdirde, insanın bütün diğer eğilimlerini kavrayacak bir gerçek olduğuna inanır. Bu sebepten dolayı insanların EROS'un sanatına vakıf olmasının gerektiğini savunur (19).

(12) GRENZMANN, a.g.e., s.228

(13) GUNDOLF, a.g.e., s.7

(14) GRENZMANN, a.g.e., s.227

(15) GUNDOLF, a.g.e., s.7

(16) GRENZMANN, a.g.e., s.228

(17) FRICKE, a.g.e., s.351-352

(18) TANER, adı geçen ders notları

(19) GRENZMANN, a.g.e., s.228

Gözlem gücü ve şekil verme kuvveti açısından, muhteşem bir sanatçı olan WEDEKIND, hiç bir surette, “tabiat”, “millet”, “devlet”, “toplum” gibi kalıplara dayanarak, mevcut düzenin bozuklarını düzeltmeye heveslenen bir devrimci değildir. O ne, BUDHA'ya yakışır bilgiçliğe, ne de, NIETZSCHE gibi diyonizosvâri övgüler düzmeye kabiliyetli idi (20). Kendine özge ve yeni olarak söylediği şey, burjuvazinin geleneksel değerlerini, hicivci bir dille red etmesi ve aksaklıklarını en acı örnekleriyle ortaya koymasıdır (21).

III. Tenkid

WEDEKIND bir aşırılığın yarattığı kötü durumu yererken, farkında olmadan aşırılığa düşmüş ve belirli konulara takılıp, en az hor gördükleri kadar gerçekleri çignemiş oldu. Geleneklerin dışı karşı namuslu, içte ise alabildiğine tabii güçlerin esiri olarak, her türlü ahlâksızlığa susamış durumunu ortaya koymakla beraber, uygarlığa karşı giriştiği amansız savaşta körcesine, bir birinin karşıtı olan uçlara gidip geldiği ve cinsel olanın üstündeki kanunların ve düzenin varlığını göremediği için, O da gerçeğe ulaşamadı. Ve böylece yarattığı kişilerin oynadıkları, kuklaların ve gölgelerin oyunu olmaktan ileri gidemedi (22).

IV. Oyunlarındaki Psikolojik Yapı

WEDEKIND'in eserlerinde tiyatro unsurları, artık göz boyayıcı gerçeklerin hizmetkârları değil, serbestçe tesbit olunan ve bilinçli bir sanatçılıkla işlenen prensiplerdir. Düşünce davranış ile, rol ise aşırılıkla pekleştirilir. Böylece tiyatro, duyulmadık her şeyin görülebileceği bir panayır tiyatrosuna döner; bu davranışın amacı, kötü tarafların ortaya konması ile burjuva moralinin yenilenmeye muhtaç olduğunu belirtmektir. Ancak WEDEKIND, yeni ahlâkın ve düzenin nasıl olması gerektiğine açıkca dokunmaz (23).

Anlatımı, ince bir alay ile süslenmiştir. Dramatik dokuyu dialog düzeninde verir. Bu bakımdan da STRINDBERG'e benzer. Her han-

(20) GUNDOLF, a.g.e., s.8

(21) GRENZMANN, a.g.e., s.227

(22) GRENZMANN, a.g.e., s.228

(23) HORST, K.A.; Die deutsche Literatur der Gegenwart, Nymphenburger Verlagshandlung, München 1957, s.266

gi bir durumun karşısını sezmekte ve bunu hemen acımsı bir espiri ile şekillendirmekte, eşsiz bir kabiliyete sahiptir. Oyunları genel olarak, yan yana dizilmiş tartışmalardır. STRINBERG dışında, bu devrin hiç bir yazarında bu kadar tartışma yapıldığı görülmez.

Aşağılanan bir hayat görüşünün reddi ve yeni bir düzenin gereğini savunma, WEDEKIND'in ve takipçilerinin durumunu ifade eder. Ancak, seyirci veya okuyucunun "hâkim kürsüsü" önüne, istenmeyen hayatın karşısı olan bir düzen getirilmemekte, buna karşılık istenmeyen bu hayatın sakıncaları, aksıyan tarafları delilleri ile ortaya konmakta ve karar seyirci veya okuyucuya bırakılmaktadır.

Kısımları birleştiren, tutan, sanat eserinin veya kaderci bir iç dokunun bütünlüğü değildir. Bu cins durumlarla karşılaşan insanların, kendilerine nasıl hâkim olduklarını ve nasıl davrandıklarını gösteren, oyunun akışında mevcut, konu bütünlüğüdür (24).

Öğrenciler kendi aralarında konuşurlar; anne-babalar eğitimin sorunları üzerinde tartışurlar; öğretmenlerin yetersizlikleri ortaya çıkar (WEDEKIND bundan sonra okulun, trajik ve komik yönlerini sıralar) (25).

WEDEKIND kişilerini, en ufak ayrıntılara sadık kalarak, romanlarda tasvir edilen bir çevreye içinde ele almaz. Bunun aksine, son derece soyut olan sahnesinde, tipleri kukulları, hattâ hortlaklaşmış kişileri hareket ettirir (26). Tipler çoğunlukla hayata yabancı, kişilikten sıyrılmış, ölçü-tip diyebileceğimiz bir şekilde karikatürize edilmiştir.

Somut olanın yerini, ideler almıştır. Şekiller hareket etmez, hareket ettirilirlar; oraya buraya itilir ve yazar tarafından konuşturulurlar. Her zaman soyut bir konu tartışılır. Hiçbir zaman içten kopup gelen, duygusal bir konuşmaya yer verilmez, Buna rağmen, WEDEKIND'in sahne yoluyla etki yaratmada, çok kuvvetli bir önsezisi vardır. Kişilerini, seyirci veya okuyucularda kahredici bir etki bırakan bir espiri içinde yitirir.

Bizzat kendi oyunlarında rol almaktan zevk duyardı. Evlendikten sonra da, iyi bir aktris olan karısı ile, eserlerinde oynamıştır. Böylece, WEDEKIND'in oyunlarının biyografik olduğu görüşü kuvvet kazanmak-

(24) GRENZMANN, a.g.e., s.266

(25) GRENZMANN, a.g.e., s.229

(26) FRICKE, a.g.e., s.352

tadır. IBSEN'den farklı olarak kişilerini kendi kişiliğinden çıkarır, fakat iyice geliştirir. WEDEKIND her zaman kişileri arasındadır; tarafsızlık sadece yüzeyseldir. Sahnede oluşan herşey, O'nun içinde ve O'nunla birlikte yaşar (27).

V. Sonuç

WEDEKIND, burjuvazinin eskimiş değerler sistemine karşıdır. Yeni bir düzen teklif etmez; buna karşılık eski düzenin kötülüklerini sıralar. İnsanın tabii güçlerin etkisi altında olduğuna inanır.

WEDEKIND stil yönünden, natüralizmden tamamen kopmuştur. Örneğin, natüralizm monoloğu gayri tabii bulduğu için terk etmişti. Oysa WEDEKIND'in kişileri birbirleriyle konuşuyor görün-seler bile aslında monologlar söylemektedirler (28). WEDEKIND'in natüralist olduğu iddia edilirse, bu ancak oyunlarının psikolojik yapısı ve konusu bakımından kabul olunabilir. Stil bakımından tam bir ekspresyonisttir (29). Esasen WEDEKIND, genellikle, ekspresyonizmin öncülerinden sayılır (30).

(27) GRENZMANN, a.g.e., s.229

(28) FRICKE, a.g.e., s.352

(29) ERMATINGER, a.g.e., s.565

(30) FRICKE, a.g.e., s.353